

Mieczysław Tokarski
Ogród Botaniczny Uniwersytetu Wrocławskiego

SZAFRANY JESIENNE W OGRODZIE BOTANICZNYM UNIWERSYTETU WROCŁAWSKIEGO
THE AUTUMNAL CROCUSES IN BOTANICAL GARDEN OF WROCLAW

Szafrany kwitnące jesienią są u nas mniej znane i poza ogrodami botanicznymi prawie niespotykane. Atrakcją tych roślin jest późna pora zakwitania (październik). Rosnąc gromadnie, dają w czasie kwitnienia niezwykle o tej porze roku urozmaicenie w kolekcjach ogrodów botanicznych. Flora rodzima nie posiada przedstawicieli szafranów jesiennych. Najbliższe stanowiska tych roślin to Siedmiogóry, gdzie występuje endemiczny gatunek *Crocus byzantinus* Ker. [4].

We wrocławskim Ogrodzie Botanicznym szczególnie dwa gatunki dobrze się rozwijają. Są to: szafran okazały (*Crocus speciosus* M. Bieb.) i wspomniany wyżej *Crocus byzantinus* Ker. W połowie lat pięćdziesiątych rośliny tych gatunków były nieliczne, a ich stanowiska ograniczały się do 1—2 m² powierzchni trawnikowej. Z biegiem lat dało się zauważyć wyraźne powiększanie się populacji wymienionych gatunków. Rośliny wydawały dojrzałe nasiona i łatwo odnawiały się powiększając zajmowaną powierzchnię. Obecnie rozprzestrzeniły się na tyle, że zajmują kilka sąsiednich kwater — populacja *Crocus speciosus* na powierzchni około 350 m², a populacja *Crocus byzantinus* na powierzchni około 70 m². Obydwa gatunki osiedlają się chętnie na trawnikach ocienionych drzewami i krzewami liściastymi, z wyraźną warstwą humusu liściowego.

Najlepiej rozprzestrzenił się szafran okazały (*Crocus speciosus* M. Bieb.) (ryc. 1). Występuje on na Kaukazie i w Azji Mniejszej po Iran [1, 5]. Jego bulwki są zaokrąglone, 1—4 cm średnicy, pokryte jasnobrązowymi łuskami. Liście po trzy, równowąskie, długości 25—35 cm, i 3—4 mm szerokości, połyskujące, ze srebrzystym paskiem na nerwie środkowym, brzegiem podwinięte i lekko orzęsione. U nas kwitnie długo, począwszy od końca września przez cały październik.

Jego kwiaty, o silnie wydłużonej rurce okwiatu, sięgają 15—20 cm wysokości.

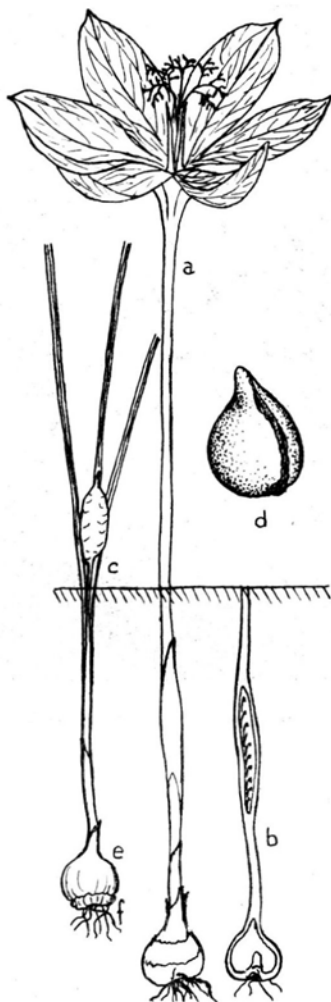

Ryc. 1. *Crocus speciosus* M. Bieb. w Ogrodzie Botanicznym we Wrocławiu. (Fot. M. Niewitecki)

Listki okwiatu prawie jednakowej długości (4,5—5 cm) są jasnofioletowe, wyraźnie ciemniej żyłkowane. Szyjka słupka mocno rozgałęziona, żywo pomarańczowa. Zalążnia jest podziemna, trójkomorowa. Owoc jednak w czasie dojrzewania stopniowo wyrasta ponad powierzchnię ziemi. Torebki 1,5—2 cm długości zawierają zwykle 30—40 nasion. Nasiona lekko stożkowate, jasnobrązowe, o gładkiej powierzchni (ryc. 2).

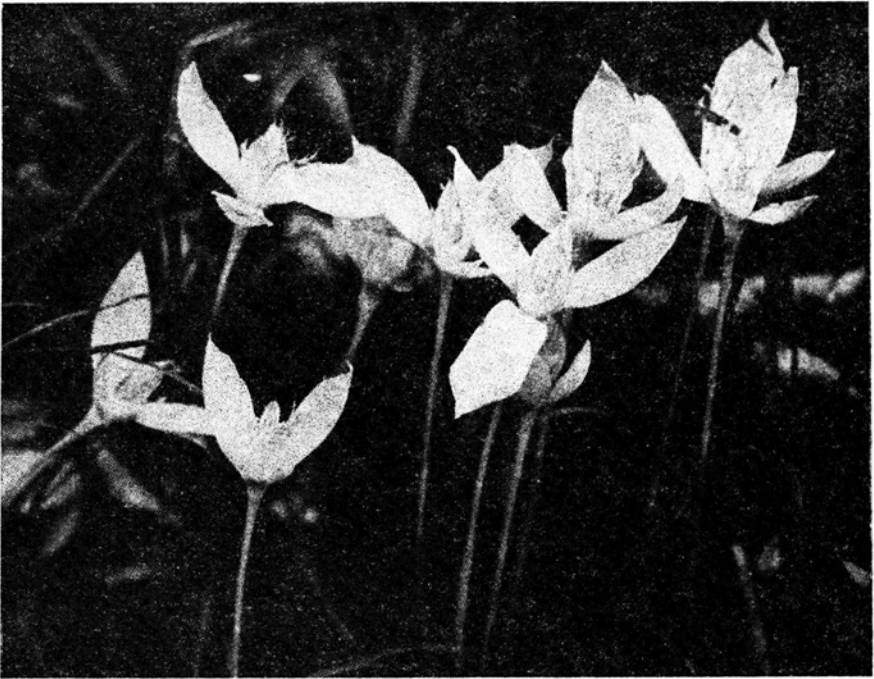
Crocus byzantinus Ker. (= *C. iridiflorus* Heuff.) (ryc. 3) jest mniej u nas rozpowszechniony. Jego bulwki są bardziej spłaszczone, do 1,5 cm średnicy, o łuskach jasnopopielatych. Liście także po trzy lecz znacznie szersze, 7—11 mm szerokości i 17—24 cm długości, żywo zielone, bez srebrzystego paska pośrodku, o brzegu podwiniętym i nie orzęsionym. Kwiaty ukazują się stopniowo przez cały październik. Wyróżniają się wśród innych zróżnicowaniem okółków listków okwiatu, z których wewnętrzny okółek jest dwa razy krótszy (2,5 cm długości) od okółka zewnętrznego. Stąd wygląd kwiatów przypomina nieco kwiaty kosaćców. Okwiat jest lilaróżowy, bez wyraźnego żyłkowania. Szyjka słupka jest górą silnie rozgałęziona, ale odmiennie, tj. fioletowo wybarwiona, o znamionach wyprostowanych. Torebka owocu nieco trójgraniasta, 2—2,5 cm długości, w czasie dojrzewania (czerwiec) wyrasta na 2—3 cm ponad powierzchnię gleby. Nasiona jasnobrązowe, gładkie, 4—5 mm długości, po 25—40 sztuk w torebce (ryc. 4).

Szafrany są geofitami bezlodygowymi, a zimą w postaci bulwek pędowych

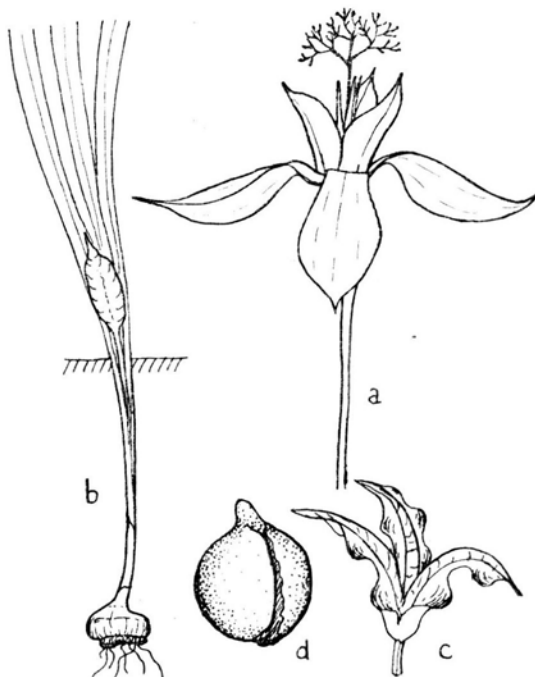

Ryc. 2. *Crocus speciosus* M. Bieb. — a) roślina kwitnąca, b) przekrój podłużny części podziemnej z zależnią, c) roślina owocująca, d) nasienie, e) bulwka młoda, f) bulwka stara, zanikająca.

na głębokości 7—10 cm. Na formujących się corocznie nowych bulwkach powstają jesienią kwiaty, wiosną zaś liście i owoce [2]. Nowe bulwki tworzą się w okresie ulistniania, tj. od końca marca do połowy czerwca, podczas gdy stare bulwki stopniowo zamierają (podobnie jak u rodzaju *Gladiolus*). Z chwilą żółknięcia i usychania liści od połowy do końca czerwca nowe bulwki są ostatecznie wykształcone, a rośliny przechodzą w okres spoczynku, który trwa około trzech miesięcy tj. od końca czerwca do połowy września. Kwiaty pojawiające się przez cały październik, zapylane są u nas przez motyle dienne, długotrąbkowe, jak np. rusałka osetnik (*Pyrameis carduli* L.) lub błyszczka jarzynówka (*Plusia gamma* L.). Miodniki umieszczone głęboko w długiej rurce kwiatu. Podczas cieplejszych dni nektar w wąskiej rurce okwiatu podchodzi łatwo ku górze, tak że nawet długopyszczkowe trzmiele korzystają z niego. Zależnia znajduje się pod powierzchnią ziemi, na głębokości 3—4 cm.

Ryc. 3. *Crocus byzantinus* Ker. w Ogrodzie Botanicznym we Wrocławiu. (Fot. M. Niewitecki)

Ryc. 4. *Crocus byzantinus* Ker. — a) kwiat, b) roślina owocująca, c) torebka po pęknięciu owocni, d) nasienie. Rysunki z natury (ryc. 2 i 4), wyk. Mieczysław Tokarski.

W czasie dojrzewania nasion, wiosną następnego roku, ich torebki rosną stopniowo ku górze, a podczas pełnej dojrzałości znajdują się 1—3 cm nad powierzchnią ziemi.

Rozsiewanie jest autochoryczne, ale w naszych warunkach klimatycznych słabo zaznaczone [3]. Torebki owoców pękają nagle trzema szwami, wyrzucając nasiona na niewielką odległość (kilka do kilkunastu cm) od rośliny macierzystej. Ten sposób rozsiewania nie tłumaczy nam tak znacznego rozprzestrzeniania się tych roślin. Nowe stanowiska osobników pojawiły się bowiem nagle w miejscach bardziej oddalonych. Wieloletnie obserwacje pozwalają przypuszczać, że rozsiewanie tych nasion odbywa się także za pomocą myrmekochorii. Nasiona po wyrzuceniu z owoców są początkowo miękkie i chętnie poszukiwane przez mrówki, które następnie rozlekkają je na większą odległość. Wprawdzie nasiona szafranów nie są zaopatrzone w specjalne, miękkie wyrostki (elajosomy, karunkule) typowe dla myrmekochorycznych nasion, ale całe ich nasiona stanowią tu miękką, pożywną tkankę.

Uprawa szafranów jesiennych jest bardzo łatwa. Najlepiej wykorzystać dla nich trawniki, które są ocienione drzewami i krzewami liściastymi. Wskazane jest pozostawiać opadłe liście dla tworzenia się warstwy humusu liściowego. Szafrany jesienne mogą być użyte w mniejszych grupach w ogrodach skalnych celem ożywienia tej pory roku. Bulwki wyjmuję się i przesadza w okresie spoczynku roślin, tj. w lipcu i sierpniu na głębokość 7—8 cm.

W naszych warunkach klimatycznych bez większych trudności uprawiać można kilka gatunków szafranów jesiennych, jak np.:

1. *Crocus sativus* L. pochodzący z Bliskiego Wschodu, gdzie uprawiany jest głównie dla pozyskania aromatycznej i barwiącej substancji używanej w cukiernictwie (suszone szyjki i znamiona słupka). Kwiaty ciemnolila, purpurowo żółkowane [3].

2. *C. cancellatus* Herb. pochodzący z Grecji i Bliskiego Wschodu, o kwiatach białych i jasnofioletowych [5].

3. *C. pulchellus* Herb. — szafran nadobny, pochodzący z Półwyspu Bałkańskiego, o kwiatach niebieskofioletowych [1].

4. *C. longiflorus* Rafin. pochodzący z Dalmacji, Apeninów, o kwiatach różowoliliowych, purpurowo żółkowanych [1].

Opisany wyżej i najczęściej u nas uprawiany szafran okazały (*Crocus speciosus* M. Bieb.) posiada szereg ciekawych odmian ogrodniczych jak np. *C. s.* 'Albus', o kwiatach białych, *C. s.* 'Aitchisonii' o kwiatach większych, *C. s.* 'Globulus' o kwiatach bardziej kulistych niebieskofioletowych oraz odmiany 'Artabir', 'Cassiope', 'Pollux' wyróżniające się wielkością kwiatów i odcieniami barwy fioletowej.

Ze względu na duże walory zdobnicze, późną porę zakwitania, a także łatwą uprawę, nie wymagającą specjalnych stanowisk, szafrany jesienne zasługują na większe u nas rozpowszechnienie, a wymienione fakty świadczą o dobrym ich rozwoju w naszych warunkach klimatycznych.

LITERATURA

- [1] Bailey L. H., 1947. The Standart *Cyclopedia* of Horticulture. New York.
- [2] Bowles, 1952. A handbook of *Crocus* and *Colchicum* for gardens. London.
- [3] Hegi G., 1939. Illustrierte Flora von Mitteleuropa. Band II. München.
- [4] Maw, 1886. A monography of the genus *Crocus*. London.
- [5] Encke F., 1958. Parey's Blumengärtnerei. Wyd. 2. Berlin.
- [6] Weinhauser K., 1968. Die Kultur der Blumenzwiebel und -knollen. Paul Parey. Berlin — Hamburg.

Dr Mieczysław Tokarski

Ogród Botaniczny Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Sienkiewicza 23,
50-335 Wrocław